Абагульнім і запомнім. Эканоміка Беларусі мае галіновую і тэрытарыяльную структуру. ВУП рэспублікі складае 105,2 млрд руб., ВУП на душу насельніцтва — каля 6 тыс. дол. ЗША. Гаспадарка Беларусі падзяляецца на вытворчую сферу і сферу паслуг, доля якіх у ВУП краіны прыкладна роўная. Размяшчэнне галін гаспадаркі залежыць ад памераў тэрыторыі, прыродна-рэсурснага патэнцыялу, эканоміка-геаграфічнага становішча, працоўных рэсурсаў, спажывецкага, экалагічнага, транспартнага, інфармацыйнага і іншых фактараў.

1. Як змяняецца ВУП краіны на сучасным этапе развіцця эканомікі? 2. На якія сферы падзяляецца эканоміка Беларусі? 3. Якія ўмовы і фактары ўплываюць на размяшчэнне вытворчасці ў Беларусі? 4. Які цэнтр прамысловай вытворчасці адносіцца да буйнейшых па аб'ёмах вытворчасці?

5. Чаму апошнім часам віды эканамічнай дзейнасці замяняюць традыцыйныя галіны вытворчасці? 6. Чаму эканоміку Беларусі называюць сацыяльна-арыентаванай рыначнай? 7. Пералічыце па пяць відаў прамысловай прадукцыі, вытворчасць якіх залежыць у асноўным ад сыравіннага і паліўна-энергетычнага фактараў. 8 Растлумачце, якія галіны гаспадаркі і чаму арыентуюцца на спажыўца. 9. Якія галіны развіваюцца ў адпаведнасці з прыроднымі і экалагічнымі ўмовамі?

Ад тэорыі да практыкі. Карыстаючыся данымі атласа і рэсурсамі сеткі Інтэрнэт, падрыхтуйце паведамленне пра структуру ВРП вашай вобласці.

§ 27. Геаграфія сельскай гаспадаркі. Геаграфія раслінаводства

Узгадваем. *На якія падгаліны падзяляецца сельская гаспадарка? У чым асаблівасці аграклiматычных рэсурсаў Беларусі?*

Роля сельскай гаспадаркі ў эканоміцы краіны. Асноўная задача сельскай гаспадаркі — задавальненне попыту насельніцтва на прадукты харчавання, а таксама забеспячэнне прадпрыемстваў харчовай і лёгкай прамысловасці сыравінай. Сельскагаспадарчая вытворчасць з'яўляецца асноўным відам занятасці ў сельскай мясцовасці. На долю сельскай, лясной і рыбнай гаспадаркі ў Беларусі цяпер прыходзіцца 7,8 % ВУП, у ёй занята амаль 10 % працаздольнага насельніцтва. Спецыялізуецца сельская гаспадарка на вытворчасці малака і мяса, збожжавых культур, бульбы, цукровых буракоў і лёну. Беларусь амаль цалкам забяспечвае сябе харчаваннем: імпарт складае менш за 10 % усяго аб'ёму спажывання.

Сельская гаспадарка падзяляецца на раслінаводства і жывёлагадоўлю. У вартасным выражэнні вытворчасці сельскагаспадарчай прадукцыі ў 2017 г. доля жывёлагадоўлі складае 52 %, а раслінаводства — 48 %.

У *жывёлагадоўлі* найбольш распаўсюджана развядзенне буйной рагатай жывёлы, свінагадоўля і птушкагадоўля.

Раслінаводства мае шматгаліновую структуру і займаецца вырошчваннем збожжавых, тэхнічных і кармавых культур, бульбы, пладоў і гародніны. У параўнанні з 2010 г. аб'ёмы вытворчасці прадукцыі раслінаводства выраслі на 20 %, а жывёлагадоўлі — на 10 %.

Асноўная роля ў структуры сельскай гаспадаркі належыць сельскагаспадарчым арганізацыям, на долю якіх прыпадае амаль 80 % вытворчасці прадукцыі. Да іх адносяцца агракамбінаты, сельскагаспадарчыя вытворчыя кааператывы, камунальныя сельскагаспадарчыя прадпрыемствы і інш. У апошнія гады ў краіне ствараюцца агрaхолдынгі, якія ўключаюць вытворчасць, перапрацоўку і рэалізацыю сельгаспрадукцыі. У Беларусі ажыццяўляюць дзейнасць больш за 40 агрaхолдынгаў, буйнейшымі з іх з'яўляюцца «Ждановічы» (Мінскі раён), «Сервалюкс-Агра» (Смалявіцкі і Магілёўскі раёны), «Дзяржынскі» (Дзяржынскі раён), «Сноў» (Нясвіжскі раён), «Пухавіцкі аграпрадукт» (Пухавіцкі раён), «Скідзельскі» (Гродзенскі раён).

У цяперашні час назіраецца ўстойлівы рост колькасці сялянскіх (фермерскіх) гаспадарак і іх удзельнай вагі ў вытворчасці сельскагаспадарчай прадукцыі. На пачатак 2018 г. у краіне зарэгістравана 2652 фермерскія гаспадаркі, якія вырабляюць каля 2 % сельскагаспадарчай прадукцыі.

Удзельная вага асабістых падсобных гаспадарак насельніцтва ў вытворчасці сельскагаспадарчай прадукцыі ў 2018 г. — менш за 19 %, хаця яшчэ ў пачатку 2000-х гг. на іх прыходзілася каля 45 % аб'ёмаў вытворчасці. Пры гэтым сярод такіх гаспадарак вялікая доля гараджан, якія маюць дачныя ўчасткі або загарадныя домікі.

Структура і размяшчэнне зямельных угоддзяў. Плошча сельскагаспадарчых зямель у Беларусі складае 8,5 млн га (41 % усяго зямельнага фонду краіны). У залежнасці ад прыродных умоў, асвоенасці тэрыторыі і іншых фактараў фарміруецца *структура сельскагаспадарчых угоддзяў*. Яна можа мець значныя адрозненні па абласцях і раёнах Беларусі. У цэлым па краіне пераважаюць *ворныя землі*, на долю якіх прыходзіцца 67 % плошчы сельскагаспадарчых угоддзяў. Лугавыя землі і пашы займаюць 31 % сельскагаспадарчых угоддзяў, пастаянныя культуры — 2 %. Змяненне

плошчы сельскагаспадарчых угоддзяў не прыводзіць да істотнага змянення структуры іх выкарыстання.

Прааналізуйце карты атласа (с. 44). Для якіх раёнаў Беларусі характэрная найбольшая ўдзельная вага сельскагаспадарчых угоддзяў? Ворных зямель? Чаму?

Геаграфія раслінаводства. У раслінаводстве Беларусі найбольшае значэнне мае *збожжавая гаспадарка*. Ад колькасці і якасці збожжа залежыць не толькі забеспячэнне насельніцтва харчовымі хлебнымі прадуктамі, але і вытворчасць канцэнтраваных кармоў для жывёлагадоўлі.

Збожжавыя культуры вырошчваюцца ва ўсіх раёнах Беларусі. Яны займаюць каля 40 % ворных зямель, а ў цэнтральных і заходніх раёнах доля збожжавых вышэйшая. *Ад чаго залежыць змяненне долі пасеву збожжавых культур па краіне?* Плошча пасеваў азімых на 20 % большая за плошчу пасеваў яравых збожжавых культур. Сярод збожжавых культур найбольш распаўсюджаная азімая і яравая пшаніца (каля 30 %) (мал. 109).

1. Пшаніца — патрабавальная да цяпла, вільгаці, урадлівасці глебы

2. Жыта — лёгка пераносіць неспрыяльнае надвор'е, нізкую ўрадлівасць глебы і яе кіслотнасць

3. Ячмень — патрабавальны да высокай урадлівасці глебы

4. Авёс — патрабавальны да вільготнасці і прахалоднага надвор'я, высейваецца раней за іншыя яравыя збожжавыя культуры

5. Кукуруза — патрабавальная да асветленасці, цяпла, урадлівасці глебы

6. Грэчка — патрабавальная да цяпла і вільгаці

пасяўныя плошчы, тыс. га						
	1	2	3	4	5	6
2010	611	352	691	184	113	31
2015	737	252	507	154	53	14
2017	721	258	455	162	134	17

валавы збор, тыс. т						
	1	2	3	4	5	6
2010	1739	735	1966	442	551	18
2015	2896	753	1849	492	223	12
2017	2620	670	1420	460	694	18

Мал. 109. Збожжавыя культуры, якія вырошчваюцца на тэрыторыі Беларусі

Значныя пасевы трыцікале (20 %), ячменю (19 %) і жыта (11 %). На долю пшаніцы, трыцікале і ячменю прыходзіцца каля 70 % валавога збору збожжавых.

Самая каштоўная харчовая культура — пшаніца (мал. 109). Па плошчы пасеваў нязначна пераважае яравая пшаніца. Найбольшыя плошчы пасеваў пшаніцы характэрныя для Гродзенскай, Мінскай і Брэсцкай абласцей.

У апошнія гады павялічыліся пасевы трыцікале, або пшанічна-жытніх гібрыдаў. Трыцікале валодае павышанай марозаўстойлівасцю, устойлівасцю супраць грыбковых і вірусных хвароб, паніжанай патрабавальнасцю да ўрадлівасці глебы. Выкарыстоўваецца як харчовая і фуражная культура. Пасяўныя плошчы павялічыліся з 444 тыс. га ў 2010 г. да 493 тыс. га ў 2017 г. Чаму трыцікале з'яўляецца перспектыўнай культурай?

Жыта — найбольш устойлівая да прыродных умоў Беларусі культура. Асноўныя яе пасевы на поўдні краіны. Па валавым зборы жыта (у вартасных адносінах) Беларусь знаходзіцца на 5-м месцы ў свеце. *Ячмень* — адна з самых высокаўраджайных і скараспелых культур, мае выдатныя кармавыя якасці. Найбольшыя плошчы ячмень займае ў цэнтральнай і заходняй Беларусі. *Авёс* вырошчваецца паўсюдна, але канцэнтрацыя пасеваў большая на поўначы краіны. На поўдні Беларусі пашырыліся пасевы *кукурузы* на зерне. На паўднёвым усходзе Беларусі традыцыйнай культурай доўгі час была *грэчка*. Яшчэ ў пачатку XX ст. па плошчы пасеваў яна саступала толькі жыту. Але пасевы грэчкі скарачаюцца з-за моцнага назапашвання ў яе зерні радыенуклідаў і невялікага павелічэння ўраджайнасці (мал. 109).

Бульбаводства — адна з падгалін спецыялізацыі сельскай гаспадаркі Беларусі (мал. 110). Лёгкія па гранулametрычным складзе глебы, аптымальны цеплавы і водны рэжым тэрыторыі, шырокае выкарыстанне бульбы ў якасці прадукту харчавання і корму для свіней спрыялі яе шырокаму

<table>
<tr><td colspan="3">Бульба — універсальная культура, якая выкарыстоўваецца</td><td rowspan="5"> </td><td>2010</td><td>2015</td><td>2017</td></tr>
<tr><td rowspan="4">у харчаванні людзей (1/4 ураджаю)</td><td rowspan="4">у кармленні жывёл (1/3 ураджаю)</td><td rowspan="4">як сыравіна для прамысловасці (1/3 ураджаю)</td><td colspan="3">пасяўныя плошчы, тыс. га</td></tr>
<tr><td>371</td><td>314</td><td>277</td></tr>
<tr><td colspan="3">валавы збор, тыс. т</td></tr>
<tr><td>7831</td><td>5995</td><td>6415</td></tr>
</table>

Мал. 110. Выкарыстанне і вырошчванне бульбы

распаўсюджанню ў краіне. *Дзе знаходзіцца цэнтр паходжання бульбы?* Пасевы бульбы канцэнтруюцца на ўсходзе Гродзенскай, поўдні Мінскай і паўночным усходзе Брэсцкай абласцей. Па зборы бульбы ў разліку на аднаго жыхара Беларусь займае адно з першых месцаў у свеце (каля 700 кг). Краіна штогод дае 3–4 % сусветнага збору гэтай культуры, цалкам забяспечвае свае патрэбы ў харчовай бульбе, значную яе колькасць экспартуе.

Агародніцтва развіваецца пераважна ў прыгарадных зонах Мінска і абласных цэнтраў, а таксама ў раёнах размяшчэння буйных агароднінаперапрацоўчых прадпрыемстваў (Быхаўскім, Ельскім, Жыткавіцкім, Іванаўскім, Маларыцкім і інш.). Буйныя прадпрыемствы па вырошчванні гародніны — агракамбінат «Ждановічы», Мінская агароднінная фабрыка і Мінскі парнікова-цяплічны камбінат.

Асаблівасцю вырошчвання бульбы і гародніны з’яўляецца тое, што асноўныя іх зборы прыходзяцца на асабістыя падсобныя і фермерскія гаспадаркі. Буйны вытворца бульбы, напрыклад, фермерская гаспадарка «Цнянскія экапрадукты».

Садоўніцтва. Найбольш спрыяльныя для садоўніцтва ўмовы маюцца ў паўднёва-ўсходніх раёнах Гомельскай вобласці. Самыя буйныя масівы садоў размешчаны ў гаспадарках і кампаніях Брэсцкай («Расвет»), Мінскай («Зубкі») і Магілёўскай («Дусен») абласцей. Дастаткова новы від бізнесу для Беларусі — прамысловае вырошчванне ягад (буякоў, клубніц), кавуноў, грыбоў. Пакуль Беларусь не ў стане цалкам забяспечыць сябе пладамі, якія вырошчваюцца ва ўмераных шыротах, таму частка іх завозіцца з Малдовы, Польшчы, Украіны. *Якія садовыя культуры вырошчваюцца ў краіне?*

Тэхнічныя культуры ў Беларусі, у параўнанні са збожжавымі, займаюць невялікія плошчы, аднак іх пасевы ў апошнія гады павялічваюцца. Вырошчваецца ўсяго некалькі культур, сярод якіх найбольш традыцыйная — *лён-даўгунец* (мал. 111). У краіне засяроджана каля 20 % сусветных пасеваў ільну. Беларусь займае 3-е месца ў свеце па вытворчасці льновалакна. Найбольшая канцэнтрацыя лёну ў Віцебскай вобласці, на поўначы Гродзенскай, Мінскай і Магілёўскай абласцей, у якіх ільнаводства з’яўляецца галіной спецыялізацыі. *Які ўплыў на вырошчванне лёну ў Беларусі аказваюць змены клімату?*

Важнае значэнне ў Беларусі маюць *цукровыя буракі*. Іх пасевы сканцэнтраваны ў асноўным у Брэсцкай, Гродзенскай і Мінскай абласцях.

Глебава-кліматычныя ўмовы краіны не самыя спрыяльныя для вырошчвання цукровых буракоў. Выхад цукру ў разліку на 1 га пасеваў у два разы меншы, чым ва Украіне. Сабекошт атрыманага цукру ў Беларусі вышэйшы. Чаму неабходна вырошчваць у Беларусі буракі для вытворчасці цукру?

Лён-даўгунец — спрыяльны прахалоднае і вільготнае лета з вялікай колькасцю пахмурных дзён, суглінкавыя і супясчаныя глебы

Цукровыя буракі — патрабуюць шмат сонечнай энергіі, вільгаці, урадлівых глеб

Рапс — патрабавальны да вільгаці і ўрадлівасці глебы, холадаўстойлівая культура

пасяўныя плошчы, тыс. га			
	2010	2015	2017
Лён-даўгунец	62	45	47
Цукровыя буракі	97	103	101
Рапс	326	259	339

валавы збор, тыс. т			
	2010	2015	2017
Лён-даўгунец	46	41	42
Цукровыя буракі	3773	3300	4989
Рапс	375	382	602

Мал. 111. Тэхнічныя культуры, якія вырошчваюцца на тэрыторыі Беларусі

Адной з галоўных тэхнічных культур у Беларусі ў апошнія гады стаў *рапс*, з насення якога атрымліваюць алей. Найбольшую долю ў пасевах тэхнічных культур рапс займае ў Гомельскай, Магілёўскай і Віцебскай абласцях (75–90 %), а па плошчы яго пасеваў вылучаюцца Мінская і Віцебская вобласці (мал. 111).

Вырошчванне кармавых культур. У краіне доля кармавых культур у палявым севазвароце пастаянна павялічваецца. У Віцебскай і Магілёўскай абласцях кармавыя культуры займаюць 40 % пасеваў. У Віцебскай вобласці пераважае чырвоная і ружовая канюшына. На Палессі распаўсюджаны лубін і цімафееўка, на паўночным захадзе, захадзе і поўдні — пасевы кукурузы на сілас.

Абагульнім і запомнім. У структуры сельскагаспадарчых зямель пераважаюць ворныя — 67 %. Самыя распаўсюджаныя збожжавыя культуры — пшаніца, трыцікале, ячмень і жыта. Важнымі тэхнічнымі культурамі з'яўляюцца лён-даўгунец, цукровыя буракі і рапс. Бульбаводства — падгаліна спецыялізацыі сельскай гаспадаркі Беларусі.

1. Якую ролю адыгрывае сельская гаспадарка ў эканоміцы краіны? 2. Якія збожжавыя культуры вырошчваюць у краіне? 3. Якія ўмовы спрыяюць развіццю бульбаводства і льнаводства?

4. Чым можна растлумачыць перавагу збожжавых культур у структуры пасяўных плошчаў? 5. Чаму ў Беларусі ў цяперашні час адной з галоўных тэхнічных культур з'яўляецца рапс? 6. Чаму агародніцтва канцэнтруецца ў асноўным у прыгарадной зоне буйных гарадоў?

Ад тэорыі да практыкі. 1. Складзіце схему «Раслінаводства Беларусі», на якой адлюструйце структуру галіны, а таксама пакажыце залежнасць вырошчвання сельскагаспадарчых культур ад глебава-кліматычных умоў. 2. Распрацуйце буклет «Гародніна і садавіна Беларусі».

§ 28. Геаграфія жывёлагадоўлі

Узгадваем. *Ці залежыць развіццё жывёлагадоўлі ад прыродных умоў?*

Асаблівасці развіцця жывёлагадоўлі. Жывёлагадоўля дае самыя высокакаларыйныя прадукты харчавання (мяса, малако, яйкі), пастаўляе воўну, шчаціннe, шкуры, футра для лёгкай прамысловасці і развіваецца ў цеснай узаемасувязі з раслінаводствам. Прыроднай асновай для развіцця жывёлагадоўлі з'яўляюцца натуральныя лугі. Іх удзельная вага ў плошчы сельскагаспадарчых угоддзяў па краіне складае больш за 30 %. У межах Палесся доля натуральных сенажацей і пашы больш высокая, што спрые развядзенню буйной рагатай жывёлы і авечкагадоўлі. Кармавую базу складаюць таксама кармавыя культуры на ворыве, камбікормы, адходы харчовай прамысловасці. Больш развітая жывёлагадоўля ў Гродзенскай, Брэсцкай абласцях і на захадзе Мінскай вобласці.

Вытворчасць малака на душу насельніцтва ў краіне перавысіла 770 кг. Доля Беларусі ў сусветнай вытворчасці малака складае каля 1 %, мяса — 0,4 %. Беларусь уваходзіць у 15 краін — буйнейшых сусветных экспарцёраў малочнай прадукцыі і 25 краін — лідараў па экспарце мяса.

Жывёлагадоўля. Гадоўля буйной рагатай жывёлы забяспечвае насельніцтва малочнай і мясной прадукцыяй. Ялавічына належыць да каштоўных і запатрабаваных відаў мясной прадукцыі, таму развядзеннем буйной рагатай жывёлы займаюцца паўсюдна. Яго пагалоўе складае 4,36 млн галоў (табл. 4). Найбольшая шчыльнасць буйной рагатай жывёлы ў Гродзенскай, Брэсцкай і часткова Мінскай абласцях. Разводзяць жывёлу малочнага і малочна-мяснога напрамку (мал. 112).

Мал. 112. Племзавод